

גבולות חופש הביטוי התקשורתית

רפאל כהן-אלמגור

מבוא

יש הסוברים כי מן הראוי לה, לדמוקרטיה, לסכול הכל, כי אסור לליברלים לשחק את המשחק הלא ליברלי. הטוענים טענה גורפת זו גורסים כי מותר הדמוקרטיה הליברלית מצורות שלטון אחרות הוא בכך, שאין היא נוקטת כלים לא ליברלים (Skillen, 1982). לדעתי, זוהי טענה תמימה וגם מסוכנת. מן הראוי לה, לדמוקרטיה, להציב כללי משחק. אלה הבוחרים לשבור את כללי המשחק מוציאים עצמם מהשתתפות במשחק הדמוקרטי. כללי המשחק המרכזיים הם שניים: אי פגיעה בזולת, וכיבוד הזולת כאדם, כבן אנוש וראיית הזולת כמטרה ולא כאמצעי (Dworkin, 1977; כהן-אלמגור, 1994).

ברגע שאדם בוחר לעצמו קריטריונים של תרבות, דת, לאום, גזע, מין, צבע עור וכו' על מנת ליצור אבחנה בין "אנחנו" ל"הם" ועורך היררכיה על פי אבחנה זו, אותו אדם בוחר בגזענות כדרך חיים. גזענות ודמוקרטיה אינם יכולים לדור יחדיו בשלווה ממש כשם שדמוקרטיה וטירור אינם יכולים לגור בכפיפה אחת. הכוח באלימות, טירור ו/או בגזענות כדרך חיים, מחציץ עצמו מן הדמוקרטיה ועל הדמוקרטיה לעשות הכל על מנת להקיא ולהוקיעו. אין כאן פשרות. מדובר במשחק סכום אפס.

אם כן, הדמוקרטיה אינה יכולה לסכול הכל. יש להציב סייגים הן לחופש המעשה והן לחופש הביטוי. הדמוקרטיה הייצוגית המודרנית כפי שאנו מכירים אותה היום התגבשה אך לאחר מלחמת העולם הראשונה ומשום שהיא צעירה לימים, היא סובלת מחבלי ילדות המעיקים עלינו מדרך הטבע. אנו נמצאים בשלבי הלמידה ולכן חוששים לבצע צעדים שעלולים להתגלות כהרי אסון. עוללים לומדים ללכת, בזהירות. הדמוקרטיה צריכה למצוא דרכה גם כן בזהירות. לאחר שלמדנו את הסכנות הגלומות באלימות, בטיירור ובגזענות ולאחר ששילמנו את שכר הלימוד, אנו יודעים כי יש דברים שהם בגדר המוקצה, האסור. הצבת סייגים אלה אינה פוגעת בדמוקרטיה. להיפך. סייגים אלה הם כורח המציאות בכדי לשמר את נשמת אפה של הדמוקרטיה.

אתיקה בתקשורת

הדיינים אודות תפקידיה הנורמטיביים השונים של התקשורת מחייבים להיערך בהקשר של המערכת החברתית בה אנו חיים. אין דומה תקשורת בדמוקרטיה לתקשורת באוטוקרטיה או במערכת אוטוריטרית אחרת. הציפיות הן שונות, היכולות אינן יכולות להיות דומות שכן עולם המושגים בהם התקשורת פועלת במערכת

אוטוריטרית מוכתב על ידי המשטר. מושגים של "חיובי", "שלילי", "צדק", "אמת", "אתיקה" ו"מוסר" לובשים ופושטים צורה על רקע החברה בה מושגים אלה מוצאים את ביטויים.

בדמוקרטיה, התקשורת אמורה להיות חופשית. היא אמורה לתת ביטוי לרובדיה השונים של החברה, לבטא את רחשי הלב של הציבור ולהוות כלי להעברת מסרים בין הציבור לבין נבחריו. התקשורת נראית כמשרתת את הציבור בכך שהיא מאפשרת פריקת תסכולים, מביאה לידיעת השלטון את מאווי הציבור, מיידעת את הציבור באשר להתפתחויות שונות הנוגעות לעתידו, מכבדת אותו, מהווה בקר על פעולות השלטון, וחושפת שחיתויות או תפקוד בלתי אחראי מצד נציגי הציבור. אלה הם תפקידים חשובים ביותר האפשריים באינטנסיביות שבה הם מתרחשים אך ורק בדמוקרטיה. כיוון שהתקשורת חיה, נושמת ופועלת בחסות הדמוקרטיה, שואבת את כוח חיותה ממנה, ויכולה לשמר את עצמאותה עקב ערכים של חירות וסובלנות המהווים נדבכי יסוד של הדמוקרטיה, התקשורת חבה לדמוקרטיה חוב שאין לזלזל בו. אין היא מחויבת להיות נייטרלית ביחס לתפישות שונות שחלקן עולה בקנה אחד עם ערכי הדמוקרטיה וחלקן סותר אותם לחלוטין. ההיפך הוא הנכון: עליה לגלות עמדה תקיפה המצודדת בדמוקרטיה בכל פעם שזו מאוימת¹ על פי אותו הגיון, בניגוד להנחת יסוד המצדדת באובייקטיביות של התקשורת, התקשורת אינה חייבת לגלות אובייקטיביות ביחס לתופעות הסותרות ערכים בסיסיים. אין היא צריכה להיות אובייקטיבית, או נייטרלית, ביחס לאלימות, טירור, גזענות, שובניזם, פשיזם, סקסיזם וכל איזם אחר המאיים על החירות והסובלנות המאפשרים את פעילותה של התקשורת (Cohen-Almagor, 1996).

גאנץ (Gans, 1979: 182-192) מציין בהקשר לכך כי מקצוע העיתונאות מקביל לדיסציפלינות אמפיריות אחרות, המונחות על ידי עקרון האובייקטיביות ומשחררות מהשפעת ערכים ומאידאולוגיה כל שהיא. העיתונאים מנסים לתאר מצב קיים מתוך עמדה של ריחוק חברתי ועל בסיס תצפית בעובדות אובייקטיביות, תוך התעלמות מגורמים העלולים להסיט אותם מן העיקר. כתוצאה מכך מורכב הקוד האתי של העיתונאים מאובייקטיביות, הגינות, יסודיות ועובדתיות. מתחייבות העיתונאים לקוד מוסרי זה מבוססת, במידה רבה, על ההנחה כי אכן קיימת מציאות הניתנת לסיקור אובייקטיבי ושלם. עם זאת גאנץ מצביע על כך שיכולת הריחוק החברתי

אחריות התקשורת

היון באשר לתקשורת כמקצוע, בדומה לכל דיון אחר ביחס למקצוע כל שהוא, מחויב להתחשב במוסדות הפוליטיים והכלכליים, בערכי העם והמדינה, בזכויות האזרחים הבסיסיות ובתפישות הטוב המנחות את החיים בחברה. התקשורת מעבירה מידע לאנשים בחברה, מידע חיוני עבורם על מנת למלא את מחויבויותיהם כאזרחים (Winkler, 1996). העברת המידע צריכה להיעשות מתוך הערכה בדבר התוצאות העשירות או עלולות לנבוע מאותו מידע. הציפייה

הסתה נגד יצחק רבין, סתיו 1995

והשמירה על האובייקטיביות נשארת יותר בגדר משאלת לב ופחות מתרחשת במציאות.

במקביל לתהליך, שניתן לכנותו בשם תהליך הניטרול הערכי (value exclusion) אליו שואפים העתונאים, מתרחש במציאות תהליך של מדיגת ערכים (value inclusion), שבו העתונאים, במודע או שלא במודע, מכניסים לדיווח העתונאי שלהם ערכים התואמים את השקפתם הלאומית והחברתית (Gans, 1979: 196-203). גם שיקולים אחרים דוגמת תחרות בין עתונים, גודל העתון, מדיניות העורך ומערכת העתון, משפיעים על סוג החדשות שייבחרו להופיע בעתון כמשקפים את המציאות.

בחרתי להתעכב על גורם האובייקטיביות בתקשורת משום שמחקרים רבים מציינים את האובייקטיביות כאחד הערכים המרכזיים, יש שיאמרו הערך המרכזי בה"א הידיעה, אשר צריך להנחות את התקשורת (Glasser, 1984: 15) (בעניין זה מוצע לעיין בתקנון מועצת העתונות בישראל שאושר ב-16 במאי 1996). אובייקטיביות הפכה למילת מפתח של הלל לעתונות חופשית ואחרת, רעיון שארגוני תקשורת אימצו לעצמם על מנת לרכוש יוקרה והשפעה, ועל מנת לעגן טענותיהם בדבר תקשורת מקצועית וחסרת הטיות. ואולם, הבעיה היא שאובייקטיביות הינה רעיון גמיש המוזכר בחיוב ומועלה כנגד רעיונות שליליים שונים דוגמת שקר, פרטיזניות, סובייקטיביות, הפרזה, רגשיות, שיקולים ערכיים וכדומה. על כן, כל אדם המדגיש את מושג האובייקטיביות נדרש להסביר ראשית כל למה בדיוק הוא מתכוון. בדרך כלל יסבירו חוקרים כי כוונתם היא שאנשי תקשורת מחויבים לדיווח הוגן, מדויק, נטול הפרזות, מאוזן, אמיתי (כמובחן משקרי) ונייטרלי מבחינה מוסרית. במאמר אחר דנתי בסוגיות אלו בהרחבה (Cohen-Almagor, 1996). כאמור, לפחות באשר לגייטרליות המוסרית אני טוען כי אובייקטיביות במובן זה צריכה להידחות עת מדובר בהתנגשות עם אידיאות היוצאות חוצץ נגד הדמוקרטיה, אידיאות המקדשות צורות שונות של הפליה ושל אלימות נגד הזולת. הפועל היוצא מהגיון זה הוא שאתיקה בתקשורת פירושה גם התחשבות בנורמות החברתיות, הנגזרות מהמציאות החברתית בה אנו חיים. אותן נורמות ייתכן ויחייבו איפוק וריסון עצמי.

דוגמה לטענה זו הינה מקום השואה והנאציזם בחברה שלנו. באוקטובר 1995 נערכה הפגנה גדולה נגד הסכמי אוסלו וממשלת רבין בכיכר ציון בירושלים. באותה הפגנה הונפו פלקטים בהם נראה ראש הממשלה יצחק רבין לבוש במדי אס. אס. של הצורר הנאצי הימלר. עורך "ידיעות אחרונות", משה ורדי, הורה לרווח כי הונפו שלטים אלה אך לא להראותם. הוא הפעיל צנזורה עצמית מתוך מחשבה כי אין מקום לפירסום תמונות אלה. לעומה זאת "מעריב" בחר לפרסם את התמונות. דומני כי מר ורדי הפעיל שיקול דעת העולה בקנה אחד עם ערכים מוסריים ואילו עורך העתון המתחרה בחר להתעלם משיקולים אלה.

רבים מאירועי הרכילות הללו הינם בנאליים. אשה נכנסת להריון. מצוות "פרו ורבו" מתרחשת מאות ואלפי פעמים מדי יום ביומו ואין היא מדווחת בעתונות. אבל הדבר הינו בעל משמעות ציבורית, לפחות לאוהבי הרכילות ולעוקבים אחר טוריה, אם מדובר בגיבורת הסידרה "מלרוז פלייס". חלק מהצופים בסידרה יתעניין מאוד לדעת שהגיבורה שלהם בהריון, על אמת, בחייה הפרטיים. הם יתעמקו במגוון שאלות ותהיות: האם הכוכבת תיכנס להריון גם בחייה הטלוויזיוניים? האם ינסו להסתיר את עובדת הריונה? האם תינשא סוף סוף? האם ימצאו לה מחליפה? האם, חס וחלילה, יוחלט על הפסקת צילומים במהלך חודשי ההריון המתקדמים? שאלות הרות גורל לשבויים בקסמי הסידרה.

אנשים סובלים תדיר מכאובים שונים, קלים וחמורים, ובמרבית המקרים הללו אינם מדווחים לציבור. אולם אפילו כאבי גרון יכולים לערער עניין ציבורי אם מדובר בגורנו של לוציאנו פברוטי. דאגה זו הינה משמעותית ביותר אם היא עלולה להשפיע על זמרתו בטווח הארוך או אם רכשת כרטיסים להופעה שלו בשבוע הבא. רעייתו של פוליטיקאי נודע מעדה באמבטיה ונקעה את רגלה. יש אנשים המוצאים בכך עניין. תקרית מעין זו הינה מעניינת אף יותר אם מדובר בנשיא קלינטון. בכך יש כדי להראות כי גם השליט הבלתי מעורער של עולמנו הינו אנושי. אפילו לו עלולות לקרות תקריות מעצבנות מעין אלה, ולעניין זה עובדת היותו מוקף שומרי ראש אינה מהווה ערובה מספקת למניעת מעידות אנושיות. בנידון זה יש לערוך אבחנה בין "מפורסמים" ואנשי ציבור מרצון, לבין אנשים שנקלעו לאור הזרקורים למשך זמן קצר. אנשים אשר בחרו בידועין לחיות באור הזרקורים יודעים כי לכך יש מחיר. ככל שגוברת ההצלחה כך יורדת מידת יכולתו של הפוליטיקאי או ה"מפורסם" לשמור את חייו הפרטיים לעצמו. הקלישאה הידועה אומרת כי אלו הפותחים מחומו של התנור מן הראוי שיתרחקו מן המטבח. פוליטיקאית נשואה המחזיקה מאהב כל תתפלא אם תמצא עצמה מככבת בטורי הרכילות. אם אותה פוליטיקאית ידועה כמטיפה לערכי משפחה ומוסר אזי קרוב לוודאי שהחדשה בדבר המאהב תגיע גם לעמודי החדשות המרכזיים. הייתי אף אומר כי מן הראוי שאותה חדשה תגיע לעמודי החדשות שכן המידע הינו בהחלט בעל ערך לבחוריה הפוטנציאליים של אותה פוליטיקאית. ואולם רכילות אינה אמורה להיות נטולת אתיקה. יש להיזהר בכבודו של אדם ולשמור על גבולות הטעם הטוב. דוגמה לטעם רע במיוחד של סיקור רכילותי שעוריייתי היא הכתבה הנרחבת בת חמישה עמודים שבחר המקומן "תל אביב" לפרסם אודות נסיבות מותו של המיליונר החרדי דיוויד רייכמן. היתה בכתבה זו מציצנות לשמה אשר לא היטיבה עם אלמנתו ושאר בני משפחתו של מר רייכמן, וגם לא תרמה לשמו הטוב של העתון.² לעתים נקלעים בני אדם לאור הזרקורים שלא מרצונם, עקב נסיבות שאינן בשליטתם ובשון הסערה שהביאה לחשיפתם הם

מן התקשורת היא כי תפעל תוך גילוי של אחריות (responsibility) ואף יותר מכך, (accountability) בדבר המסרים והמידע שהיא מעבירה. אנשי תקשורת שאינם מוטרדים מתוצאות דיווחיהם הינם אנשים בלתי מוסריים בעליל.

זאת ועוד, אנשי תקשורת הם בראש ובראשונה בני אדם החיים בדמוקרטיה. אין מדובר בסתם בני אדם החיים במעין מצב טבע זה או אחר. מדובר באזרחים החבים חובת נאמנות למדינה ואשר מצפים מהם לגלות אחריות ביחס למעשיהם. הכניסה למקצוע התקשורת אינה הופכת את אזרחי המדינה למשוללי אחריות. ההיפך הוא הנכון: עקב הנטל הנוסף העלול להשפיע בצורה ניכרת על חיי הזולת, הציפייה מאנשי התקשורת היא שיגלו רגישות ושיקדיומו שיקולים של אתיקה ומוסר, שיקולים של כיבוד הזולת ושל אי פגיעה בזולת, לשיקולים של רווחיות ויוקרה אישית. מקצועיות עתונאית אין פירושה אך ורק העלאת סף המכירות של העתון או קבלת רייטינג גבוה יותר בשידורים (Clutterbuck, 1983).

מקצועיות תקשורתית פירושה גם ראיית בני אדם כמטרות ולא כאמצעים — ראייה קאנטיאנית-דיאנטולוגית (כהן-אלמגור, 1994: פרק 3), והיכולת לרסן את הכוח המצוי ביד איש המקצוע במקום בו חשיפה תקשורתית בשם זכות הציבור לדעת עלולה להביא לפגיעה בלתי מוצדקת בזולת.

עלי להבהיר מה פירוש הביטוי "פגיעה בלתי מוצדקת": כאשר אדם פועל בצורה מושחתת, ויש בנמצא ראיות לכאורה כי כך פעל, זכותה של התקשורת, אף חובתה, להידרש לעניין ולהציבו על סדר היום הציבורי. לכך הכוונה עת מכנים את התקשורת "כלב השמירה של הדמוקרטיה" (ראו פרשת דרעי-בר און-חסון-חברון, 1997, לפי פרשנות הערוץ הראשון). עולה השאלה מה צריכים להיות גבולות הכיסוי התקשורתי ובנידון זה ניתן להבחין בין מספר אירועים:

1. אירועים שהתרחשו אשר הינם בעלי משמעות חברתית-ציבורית. למשל: התנקשות בחיי ראש הממשלה; ביקור המלכה בקנדה; תאונת דרכים; התהפכות רכבת; קטיושות על הגליל; פצצה ברכבת התחתית בלונדון; תגלית מדעית; פריצת דרך טכנולוגית; פתיחת עתון; בחירות לפרלמנט; שחיתות במועצה מקומית; טבח באוטובוס; מותו של כוכב סרטים נודע או אישיות ציבורית ("מפורסמים", סלבריטין בעליו).

2. רכילות — אירועים בעלי משמעות ציבורית מועטה אך יש בהם עניין לציבור.

אירועים אלו משביעים את יצר המציצנות הטבוע ברוכנו במינונים שונים, מי פחות ומי יותר. רוכנו אוהבים לדעת כיצד חיים אנשים שהם מודל לחיקוי, המהווים את "האחר המשמעותי" עבורנו. אם אינני יכול להיות כמוהם, לפחות אדע איך זה להיות בטירה עם משרתים; איך חי אדם עם שלוש בחורות; איך זה להיות כוכב רוק נערץ; מה אוכל הכדורסלן המפורסם לארוחת הבוקר; מדוע החליט להתגרש מאשתו.

התראיינו שלא לפרוטוקול (off the record) ואמרו דברים שיכלו לגרום לזעזוע והעתונאים הפרו את הבטחותיהם ופירסמו אותם בכל זאת.

4. ניפוח של אירועים קיימים.

הכוונה לדיווח אודות אירועים שיש להם אחיזה במציאות אך התקשורת מנסה לעוות את הפרופורציות. לדוגמה, אחד מצהובוני בריטניה דיווח כי אחד מכוכבי הכדורגל הידועים של נבחרת אנגליה, נשוי, בילה עם שלוש נערות ליווי בחדרו במלון לפני משחק חשוב. בדעבר התברר כי השחקן בילה עם נערה שפגש כבר; הבילוי היה כבר ולא בחדרו, וכי המשחק לא היה כל כך חשוב. המידע הנוסף שהתפרסם מאוחר יותר כבר לא שינה את העובדה שכתם הוטל על שמו של אותו שחקן.

דוגמאות אחרות לקוחות מהעולם הפוליטי הגועש של ישראל. לאחר ה-4 בנובמבר 1995, בעת ההלוויה של ראש הממשלה יצחק רבין ז"ל דיווחה התקשורת כי מיליון איש חלפו על פני ארונו שהוצב ברחבת הכנסת. נראה כי היה באומדן זה משום הפרזה רבה. אומדנים מאוחרים יותר גרסו כי בפועל חלפו על פני ארונו כשלושים אלף איש.

דוגמה ידועה נוספת לקוחה מימי מלחמת לבנון. לאחר הטבח שערכו הפלנגות הנוצריות בהנהגת אלי חובייקה בפלסטינים במחנות

מבקשים לחזור לפרטיותם כמלפנים. כאשר לאנשים אלה, מן הראוי שהתקשורת תמנע מחשיפה אודותם ותכבד את פרטיותם, בפרט אם מדובר בגילוי פרטים העלולים להזיק לאדם זה או אחר (לדיון נוסף ראו פרשיית אוליבר סיפל כפי שהיא מפורטת בכהן-אלמגור, 1994: פרק 6).

3. דחיפה של אירועים קיימים.

הכוונה לאירועים אשר מתרחשים במציאות אולם הם אינם דרמטיים דיים לטעמם של העתונאים ועל כן הם מבקשים להמריצים. לדוגמה, בשנת 1985 תקפו טירוריסטים ארמניים את שגרירות תורכיה באוטווה, קנדה. הם החזיקו בני ערובה בשגרירות ובזמן המצור על הבניין שאל אחד הכתבים האם יש לחוטפים דרישות יותר ספציפיות בנוסף לדרישות המעורפלות עליהן הודיעו עד אז. במקרה אחר שאל כתב את החוטפים האם בכוונתם להעמיד אולטימטום כאשר כל אולטימטום לא הוצג עד אז (Crelinsten, 1992: 233). מן הסתם, לטעמו של אותו כתב לא היה די במתח ובפעולה והוא ביקש להגבירם.

בנושאים כלכליים אנו עדים לשאלות המופנות לשר האוצר, לנגיד הבנק או לנשיא מדינה זו או אחרת: אמרת כי לא יהיה מנוס מהעלאת המסים, מתי בכוונתך להעלותם?; או אפילו, מדוע אינך מעלה את המסים? לחילופין היו מקרים בהם פוליטיקאים

קמה בדיק מיו בהפגנה? – תצלום מההפגנת ההמונית בכיכר מלכי ישראל לאחר אירועי סברה ושתילה, ספטמבר 1982

האירועים המכויימים יכולים להיות חמורים בהרבה. במרץ 1983, בעיר ג'קסונוויל, אלבמה, ארצות הברית, הצית סטיל אנדריוס את עצמו במחאה על האבטלה ששררה במקום. האירוע צולם על ידי צוות טלוויזיה מקומי שהוזמן בעוד מועד על ידי אנדריוס עצמו. לאחר האירוע הועלו שאלות קשות, כאשר התיפקוד אותו צוות צילום: האם היה מר אנדריוס מצית עצמו בהיעדר המצלמה המתעדת? קרוב לוודאי שלא. שנית, האם לא מצופה מצוות הטלוויזיה כי ינסה לעצור בעד מר אנדריוס להצית את עצמו במקום לצלם את מעשהו במשך 37 שניות נוראות? חושבני כי מדובר בהתנהגות בלתי מוסרית, בלתי אחראית, ובלתי מקצועית בעליל (Reese, 1990: 390).

ידועים מקרים בהם התקשורת הזמינה אירועים מיוזמתה. בתקופת האינתיפדה היו מקרים בהם צוותי טלוויזיה זרים הניחו קבוצות נערים פלסטינים ליצור אירועים עבור המצלמות. סגן ראש השב"כ לשעבר, ח"כ גדעון עזרא, סיפר כי כתבים זרים נהגו בזמן האינתיפדה להתכנס במלון "אמריקן קולוני" אשר במזרח ירושלים ולהזמין אירועים בטרם ישלחו את הצלמים לשטחים. לפי עדותו, התעריף כפי שסוכם ביניהם לבין הנערים הפלסטינים היה \$50 עבור ידוי אבנים; \$100 עבור זריקת בקבוקי תבערה⁵ (לדיון נוסף ראו Schmid, 1989: 559).

6. אירועים בדויים (Fake Events). אירועים שבינם לבין המציאות לא קיים קשר, או לכל הפחות קשר שניתן להוכיחו.

מדי פעם חוזרת התקשורת ומבשרת כי מרילין מונרו חיה; כי אלויס פרסלי חי, ולחילופין כי פול מקארטני מת. התופעה ידועה כבריטניה, ארצות הברית וכישראל וכפי הנראה גם במדינות נוספות. אם ידיעות אלה מופיעות במדור הבידיוני (fiction) הרי הקוראים הנבונים ידעו כי הם עתידים לקרוא דברי משובה לא רציניים. אם התקשורת חוזרת ומבשרת ספקולציות כגון אלה מן הסתם ישנם קוראים המעוניינים בהן ומבקשים להאמין להן. קשה לחלק מאתנו להשלים כי "אלילים" אלה אכן מתו, ואוהדי ה"חיפושיות" ישמחו להעצים את אגדת הרביעייה על ידי הוספת נופך מסתורין אודות חבריה. אולם, אם מדובר בחלק אינטגרלי של העתון ומקבלי החלטות בתקשורת מאמינים כי יש גרעין של אמת בידיעה כזאת, מן הראוי לערוך תחקיר רציני על מנת להוכיחה. אין זה אחראי להטיל ספק בעובדת מותם של מונרו או פרסלי, או לחילופין בכך שמקארטני חי, ולעבור לידיעה הבאה כאילו שום דבר לא נאמר. והרי כאשר ידיעות מעין אלה חוזרות ונישנות, כפי שאכן קורה, קוראים עלולים להטיל ספק בעובדה שמרילין מונרו או אלויס פרסלי אכן מתו. יש בכך פגיעה בכבוד המת ובכבוד משפחותיהם. לפיכך יש בזה גם פגיעה במקצועיות ובאתיקה של התקשורת. ודאי שאין להסתמך על אסטרוולוג, קוראת בכף יד, או כל ידיענית הקוראת בקפה על מנת לטעון כי פול מקארטני איננו בעצם מי שהוא טוען שהוא והאיש בעצם מת לפני עשרים וחמש שנה.

הפליטים סברה ושתילה (16-18 בספטמבר 1982) נערכה בכיכר מלכי ישראל הפגנה גדולה נגד הממשלה על כך שהתירה את כניסת הפלנגות למחנות. התקשורת טענה כי בהפגנה נכחו 400,000 איש. שאלה גדולה היא האם כיכר מלכי ישראל, כפי שנקראה אז, מסוגלת לקלוט מספר כזה רב של אנשים. המשטרה מסרה אומדן נמוך בהרבה.

בשדה הכלכלה מדווחת העתונות לעתים באותיות אדומות צעקניות על שחיתות של איש ציבור זה או אחר החשוד במעילה בסכומי כסף ניכרים מקופת הציבור. בסופו של דבר, הרבה לאחר התפזרות אבק הסנסציה, מתברר פעמים רבות כי האיש שוחרר מחוסר הוכחות או לחילופין גם אם התבצעה פעילות לא כשרה באותה קופה עליה היה מופקד, היקף השחיתות היה מצומצם בהרבה מכפי שפורסם. אין אני אומר לא לדווח על דברים מעין אלה. יש לדווח עליהם, אולם באחריות ובצורה יחסית לגודל החשדות מבלי להפריז בדברים. בכתבה שכותרתה "מה מצא הממונה של רבין כעיריית באר-שבע" דיווח שאול פרץ בין היתר על הממצאים החמורים הבאים: ראש העירייה יצחק רגר דרש לשלם לו את שכר העזרת הפרטית לאחר שאירח אנשים בביתו במסגרת תפקידו, וכן דרש החזר על קניית מוצרים שנדרשו לאירוח; "תושבים מקבלים חשבונות מים שגויים" (כותרות משנה בישרו על "החזר על קניות מהסופר" ו"חשבונות מים שגויים"); ראש העירייה רגר נהג לתת כמתנות ליטוגרפיות מאוספו הפרטי ודרש את החזר עלותן. כמו כן הוא דרש החזר תשלום עבור "אסלת בית שימוש... רגל לכיסא איטלקי... ושיחות טלפון בין-יבשתיות שנערכו מביתו לבתה של רעייתו בלוס אנג'לס"⁶. ברי הוא כי כל מעילה היא מגונה, אבל צריך לשמור על פרופורציות. קיים הבדל מהותי בין כותרות המרמזות על שחיתות ומתן שוחד לבין ניהול בלתי תקין של מכרזים⁷. ואם מתברר כי האיש הינו בחזקת חף מפשע לאחר סיום החקירה הרי יש לדווח על הזיכוי באותיות הדומות לאלה שדיווחו על החשדות לכאורה ובמקום זהה בעתון (לדיון נוסף, ראו תקנון האתיקה המקצועית של מועצת העתונות, המתפרסם בחוברת זו, עמ' 8-5).

5. אירועים מכויימים אירועים שמן הסתם לא היו מתרחשים לולא נוכחות התקשורת.

יש להבחין בין מקרים בהם התקשורת מוזמנת לסקר אירוע לבין מקרים בהם התקשורת מזמינה אירוע מיוזמתה. אירועים אלה יכולים להיות פעוטים: בזמן כהונתו כנשיא צרפת הזמין מר ז'יסקאר דיסטאן את אנשי הניקיון של חצרו לארוחת בוקר בביתו. מן הסתם הדברים הגיעו לתקשורת משום שהיה גורם מעוניין ביחסי ציבור לנשיא. ניתן גם לשער כי כבוד הנשיא לא היה מזמין את עובדי החצר אל שולחננו מבלי שהדבר יזכה לכיסוי תקשורתי. לחילופין, חברת כנסת בחרה לטבול במימי הזכים של הים התיכון דווקא ביום כיפור. למקום "הזדמן" צלם אשר הנצית את האירוע.

יש להציב הגבלות על סיקור של "מפורסמים" לרגע. התקשורת לא צריכה לתת ידה לכיום אירועים; לדחיפת אירועים; לניפוחם או לבדיות ושמועות. בנוסף, התקשורת נוהגת בצורה בלתי מקצועית, בלתי אחראית ובלתי מוסרית בכל אחד מן המקרים הבאים:

(א) התקשורת מתפתה לדווח על אירוע בהיעדר ראיות לכאורה, על בסיס שמועות ומבלי להקפיד על הצלבת עדויות ומקורות (טענות אלה הועלו כלפי הערוץ הראשון בטיפולו בפרשת דרעי-כר און-חסון שהוזכרה לעיל. אבקש להעיר כי היועץ המשפטי לממשלה, אליקים רובינשטיין, ופרקליטת המדינה, עדנה ארבל, סמכו ידיהם על דיווחה של איילה חסון);

(ב) התקשורת מביאה דיווח בלתי הוגן ובלתי מדויק שכן היא מעונינת בגילוי מרעיש (סנסציה). בנידון זה ראו את דברי הביקורת

פרשה בדויה ידועה היא זו הקשורה בשמה של העתונאית ג'נט קוק. בשנת 1981 זכתה הגב' קוק בפרס פוליצר היוקרתי על סיפור בשם Jimmy's World אותו פירסמה בעתון "וושינגטון פוסט". המדובר היה בסיפור קורע לב אודות ילד בן 8 המכור להירואין באחת משכונותיה העניות של עיר הבירה. מאוחר יותר התגלה כי היה מדובר בסיפור מצוץ מן האצבע וכי גימי נלקח מדמיונה הקודח של ג'נט קוק. העתונאית פוטרה מעבודתה ואולצה להחזיר את הפרס שקיבלה (ראו Goldstein, 1985:215-222; Green, 1985; Lambeth, 1992: 25, 27; Meyer, 1987: 9, 58).

גבולות הסיקור התקשורתי

טענתי היא כי יש מקום דק לאירועים אמיתיים ולרכילות, כאשר

חיילי צה"ל מול מטר האבנים באינתיפדה. האם הצלמים הוזמנו במיוחד?

של הצופה לראות", גם אז ניתן לטעון כלפי התקשורת כי היא פועלת בחוסר מקצועיות ומוסריות. לדוגמה, היה המקרה בעת סיקור הפיגוע בקו 5 בתל אביב ב-19 באוקטובר 1994, עת שידרו את תמונות ההרוגים בשידור חי ולא ערוך וכתוצאה מכך נתבשרו קרובי משפחה על מות יקירם מתוך התמונות המוזעזעות. אופן סיקור בלתי אחראי זה חזר על עצמו בשידור החי מן השטח מיד לאחר התרסקות שני מטוקי היסעור בתחילת חודש פברואר 1997, עת צולם תיקו האישי של אחד הניספים עליו התנוסס בבירור שמו.

(ד) התקשורת פועלת בצורה העלולה לסכן חיי אדם. כתב NBC דיווח באחד הימים הראשונים לחטיפת בני הערובה באירן בשנת 1979 כי שני שליחים אמריקניים שוגרו לטהרן. הדיווח היה למרות התנגדות הממשל וכפי הנראה היה בו כדי להפר הבנות שהושגו עם המימשל האירני. זמן קצר לאחר הדיווח הודיע האיטולה חומייני כי שני השליחים לא יתקבלו בטהרן (Sick, 1990: 242). בהתחשב בכך שמדובר בחיי בני אדם המוחזקים כחטופים על אדמת מדינה עוינת הרי שמדובר במעשה חסר אחריות ממדרגה ראשונה. ניתן היה להשהות את הפירסום ולאפשר לאפיק הדיפלומטי להעלות פירות הרחק מאור הזרקורים של התקשורת.

דוגמה אחרת נוגעת לטלוויזיה הישראלית. בעת חטיפת התעשיין הנס מרטין שלאיר בשלהי שנת 1977, חטפו טירוריסטים אנשי וודיע חדאד ובאדר-מינהוף מטוס "לופטהנזה" למוגדישו אשר בטומליה (13 באוקטובר 1977). הם דרשו לשחרר כלואים, חברי קבוצת באדר-מינהוף. כוח גרמני מיוחד ללוחמה בסירור שהוקם לאחר הטבח באולימפיאדת מינכן חילץ את נוסעי המטוס בפעולה צבאית מזהירה בליל ה-18 באוקטובר. הבעיה האתית התעוררה כאשר קשב "קול ישראל", מיקי גורדוס, עלה על תדר כוח ההשתלטות הגרמני בזמן הכנותיו לקראת הפריצה למטוס. במהדורת "מבט" של הטלוויזיה הישראלית שודרה ידיעה על כך למרות תחינותיו של מר גורדוס שלא לשדרה טרם הפריצה. הידיעה שודרה כחמש שעות לפני הפריצה למטוס, בשעה 9 בערב, כאשר הפריצה היתה בשעה 2 לפנות בוקר. חיים יבין התעקש על השידור ונראה כי הוא לא נתן דעתו לסיכונים שבמעשה נמהר זה. היתה קיימת אפשרות שהחוטפים ייודעו על הפעולה המתוכננת טרם פריצת כוח החילוץ ובכך היה כדי לסכן את בני הערובה ולהערים קשיים על הכוח הגרמני הפורץ. אציין כי קודם לכן הוצא קברניט אותו מטוס "לופטהנזה" להורג על ידי הטיוריסטים לאחר שזה העביר מידע באמצעות רדיו המטוס. התקשורת דיווחה על המידע שהעביר, הטיוריסטים שמעו את דיווח התקשורת והוציאו את הקברניט להורג.

התקשורת עלולה להביא לידי סיכון חיי אדם לא רק בעת סיקור אירועים טירוריסטיים אלא גם עת היא מסקרת ביטויים הקוראים למעשי אלימות. ביטויים אלה נקראים "ביטויי הסתה" ואודותם אייחד כעת את הדיבור.

אירוע של חטיפת מטוס ושיחרור חטופים - המקרה של "סבנה" בנמל התעופה לוד, מאי 1972

החריפים של השופט בן זמרה בפס"ד כלל נ' רשות השידור ביחס לאחת הכתבות ששידר הערוץ הראשון אודות חברת "כלל". בין היתר קבע השופט בן זמרה כי הכתבה לקתה במגמתיות של הכפשה, וכי הנתבעים לא שידרו דיווח נכון והוגן על התביעה שכן היו מעוניינים בגילוי מרעיש.⁶

(ג) זאת ועוד, אם התקשורת מסקרת אירועים ללא שיקול דעת פרט לשיקול האומר "אני פה וכל מה שאני רואה זכותו

החצנת ביטויי הסתה מהגנת עקרון חופש הביטוי

נהוג לערוך אבחנה בין הטפה, שהיא בגדר המותר בדמוקרטיה, לבין הסתה, שהיא בגדר האסור (מיל, תשמ"ו: 97). דברי הסתה הם ביטויים אשר עלולים, בדרכה גבוהה של סבירות, להביא לפגיעה באדם או במספר אנשים. ביטויים כאלה קרויים גם ביטויי מעשה משום שקשה להבחין ולומר ביחס אליהם היכן נגמר הביטוי ומתחיל המעשה (Scanlon, 1977; Cohen-Almagor, 1996a). אתן ארבע דוגמאות מהמציאות הישראלית בתקופה שלאחר חתימת הסכמי אוסלו (ספטמבר 1993), הסכמים שנתפשו בציבוריות הישראלית כשנויים במחלוקת ובמידה רבה הינם שנויים במחלוקת גם היום. שתי הדוגמאות הראשונות הן דוגמאות של קיצוניות פוליטית בוטה. שתי הדוגמאות האחרונות הן דוגמאות להסתה באיצטלה דתית:

1. ב־30 באוקטובר 1993 הופצו סטיקרים באור עקיבא, "צריך להרוג את רבין". הסטיקרים שחולקו בעת ביקורה של שרת העבודה דאז, אורה נמיר, הינם בגדר הסתה מובהקת: המטרה מופתה, ננקב שמה וגם נאמר מה צריכה להיות אחריתה: מוות. גיל שרון ואהובה ואנונו אשר הפיצו את דבר ההסתה הכוטה זכו לעונשי מאסר מגוחכים. בית המשפט הרשיע אותם לאחר שהודרו והביעו חרטה וגזר עליהם שלושה חודשי מאסר בפועל שאותם ריצו בעבודות שירות, חצי שנה על תנאי וקנס של 1,500 שקל.⁷
2. כבר הזכרתי לעיל את שלטי הפוטומונטאז' של רבין במדי איש א.ס.א. נאצי שהונפו בעת ההפגנה בכיכר ציון באוקטובר 1995. באותה תקופה לא נעשה דבר לתפוש את המנאצים ולהעמידם לדין בעוון הסתה פרוצה וקריאה לרצח שהרי ברור מה אחריתו של נאצי. מדובר בהכשר בוטה ומפורש לרצח. דומני כי היתה זו הפעם הראשונה בה הולבש מנהיג פוליטי בישראל במדי א.ס.א. על מנת להעביר מסר מסית. רק לאחר ההתנקשות בחיי ראש הממשלה, יצחק רבין, נועקו זרועות השלטון והחוק לתור אחר המסיתים ולהעמידם לדין. יצויין כי נסיבות אותו מקרה לוטות עדיין בערפל, כפי הנראה עקב מעורבות השב"כ בייזום הביטוי המסית.
3. בחודש ספטמבר 1994, כשבעה חודשים לאחר הטבח שערך ברוך גולדשטיין במערת המכפלה בפברואר אותה שנה, פירסם הרב יצחק גינצבורג, ראש ישיבת קבר יוסף בשכם, פמפלט המסית במפגיע נגד ערבים הקרוי "ברוך הגבר: חמש מצוות הלכתיות למעשהו של הקדוש ברוך גולדשטיין". בפמפלט ארסי זה הצדיק הרב גינצבורג מבחינה הלכתית את הרצח המתועב והביע התפעלות מהמעשה הנורא. באותה עת לא הועמד לדין הרב על דברי ההסתה שהפיץ. רשויות החוק והמשפט בחרו גם הפעם להחריש ונחלצו לפעולה רק לאחר ההתנקשות ביצחק רבין. ב־10 במרס 1996 הוכנס הרב גינצבורג למעצר מנהלי, אחד ההליכים הבלתי דמוקרטיים במוצהר שעדיין קיימים, למרבה הצער, בספר החוקים של המדינה. הרב ערער לבית המשפט העליון אשר בצדק קיבל

את עתירתו.⁸ לדעתי היה מקום להעמידו לדין על פי פרק ח', סימן א' של חוק העונשין התשל"ז-1977 שעניינו המרדה.⁹ סעיף 133 קובע: "העושה מעשה לשם המרדה, או מנסה, מכין עצמו או קושר קשר עם חברו לעשות מעשה כאמור, דינו — מאסר חמש שנים". סעיף 136 מבהיר כי המונח "להמרד" כוונתו אחת מאלה:

1. להביא לידי שनाה, כוז או אי נאמנות למדינה או לרשויות השלטון או המשפט שלה שהוקמו כדין;
2. להסית או לגרות את יושבי הארץ שינסו להשיג, בדרכים לא כשרות, שינוי של דבר שיסודו כדין;
3. לעורר אירצון או מורת רוח בקרב יושבי הארץ;
4. לעורר מדינים ואיבה בין חלקים שונים של האוכלוסין.

בנוסף, או לחילופין, ניתן היה להעמיד את הרב גינצבורג לדין בעוון הפרה של סעיף 4 של הפקודה למניעת טירור (1948) שעניינו בפירסום דברי שבח, אהדה או עידוד לפעולות אלימות העוללות לגרום למותו של אדם או לחבלתו, או לאיומים במעשי אלימות כאלה,¹⁰ וכן בעוון הפרת סעיפים 144 (א-ה) לחוק העונשין (תיקון מס' 20), התשמ"ו-1986 שעניינו הסתה לגזענות. המונח 'גזענות' מוגדר כ"רדיפה, השפלה, ביזוי, גילוי איבה, עוינות או אלימות, או גרימת מדינים כלפי ציבור או חלקים של האוכלוסייה, והכל בשל צבע או השתייכות לגזע או למוצא לאומי-אתני".

4. אביגדור אסקין הפיץ בספטמבר 1995 את קללת ה"פולסא דנורא" נגד יצחק רבין ואף צולם בעתונות בשעת תפילה מול מעון ראש הממשלה. נגד אסקין לא ננקטו כל צעדים למרות שמדובר בתפילה למות רבין. רק לאחר שמר אסקין הופיע בטלוויזיה לאחר ה-4 בנובמבר 1995 ואמר כי "תפילתנו התגשמה במלואה" טרחו כוחות הביטחון לחפש אחריו. אסקין נימלט לרוסיה, חזר ובאחרונה הורשע בבית משפט השלום בירושלים.¹¹ ליברלים דוגמת ב. מיכאל יאמרו "פולסא שמולסא", שכן מדובר בכלל היותר בקוריו. אולם ליברלים אינם מהווים את קהל היעד העלול להיות מוסת מדברי רבנים ומקללות הלכתיות. האנשים הקשובים למסרים האלימים מן הסתם לא ישייכו עצמם למחנה הליברלי.

היום יש בהחלט מקום לחקיקה לשם חידוד האבחנה בין הסתה לבין הטפה. דקדקנות היא חובה. יש לתקן את חוק העונשין על מנת לאפשר העמדה לדין של כל מי שיתיר את דמו של אדם אחר או יעודד למעשי אלימות ורצח. רשויות המשפט נמנעו לעשות שימוש בחוק ההמרדה משום שאין הוא מדוקדק דיו. פרופ' יצחק זמיר התבטא בעבר, עוד בהיותו היועץ המשפטי לממשלה, וחזר על דבריו בשיחות פרטיות, כי ניסוחו הרחב והמעורפל של חוק ההמרדה פותח פתח להליכים נגד עתונים המפרסמים דברי מחלוקת מדי יום ביומו. החשש מפני סינוורון המדרון החלקלק הביא לידי שיתוק משפטי. חשוב כי החוק יתוקן, ובהקדם. יש בהחלט מקום להוסיף סעיף שעניינו קריאה לרצח אדם מסוים, או אנשים

עקיף של דברי הסתה המביא לידיעת הציבור ולידיעת השלטונות
את דבר קיומן של תופעות ההסתה לבין דיווח ישיר בראיון חי
של דברי הסתה.¹⁵

האיגוד הארצי של עתונאי ישראל דחה את פניית היועץ
המשפטי בצינו כי הטלת איסור גורף וכולל מראש על כל
איזכור של דברי הסתה בכלי התקשורת בלא כל הבחנה אינה
עומדת במבחן "הוודאות הקרובה" המחייבת בחינתו של כל מקרה
לגופו, תוך מתן משקל יתר לחופש הביטוי ולזכות הציבור לדעת.
יתרה מזו, ביצוע החלטת היועץ יביא למטרה ההפוכה מזו שהוא
מבקש להשיג שכן העתונות הינה "כלב השמירה" של הדמוקרטיה
ותפקידה לחשוף ולדווח על תופעות חריגות, פסולות או בלתי
חוקיות. באין דיווח לא יחשפו הקיצוניים וביטחון הציבור ימצא
לוקה. נציג האיגוד הארצי של העתונאים, עו"ד אילן בומבך,
כתב בבוטות כי "ההחלטה שהעברת מאפיינת משטרים טוטליטריים
ומזכירה תקופות חשוכות שכולנו מבקשים לשכוח" וכן כי "תפקידו
של היועץ המשפטי לממשלה אינו להלך אימים על הציבור ולהיות
'כלב ציד' הרודף את 'כלבי השמירה'".¹⁶ מספר ימים מאוחר יותר
פנה האיגוד בעתירה לבית המשפט העליון למתן צווים על תנאי
נגד היועץ המשפטי על מנת שיבהיר מדוע לא תבטל הוראתו
לעורכי העתונים ומנהלי הרדיו והטלוויזיה לפיה יימנעו מראיונות
עם מסיתים ומהבאת ציטוטים של דברי נאצה והסתה.¹⁷

ב-14 בדצמבר 1995 פירסם עוזי פוגלמן, מנהל מחלקת הבג"צים
בפרקליטות, הודעה מטעם המשיב, מיכאל בן יאיר, בה נאמר כי
אין ולא היה בבקשה כדי למנוע דיווח על כל ההשקפות והדעות
השונות הרווחות בציבור, לרבות אלו הקיצוניות והמקוממות. מר
פוגלמן הבהיר כי אין המדובר בהוראה או בהפעלת סמכויות
המוקנות על פי דין ליועץ המשפטי לממשלה כי אם בפניה
ובהבהרה באשר לעמדת היועץ באשר לפירסומים על רקע הנסיבות
המיוחדות לאחר רצח ראש הממשלה. על כן אין כל יסוד לטענות
בדבר חריגה מסמכות כאשר אין מדובר כלל ועיקר בהפעלת
סמכות.¹⁸

כשיחה פרטית חזר מיכאל בן יאיר והבהיר כי דבריו לא היו
בגדר הנחיה אלא בגדר קול קורא, פנייה, בקשה לאמצעי התקשורת.
אולם מקריאת נוסח המכתב מה-8 בנובמבר 1995 קל לחשוב כי
לא מדובר בפנייה או בבקשה. במכתב נאמר כי היועץ המשפטי
לממשלה רואה בתומרה רבה את הראיונות שהביעו סיפוק ושמחה
על רצח ראש הממשלה ואשר קראו למעשי רצח נוספים, וכי
לדידו פירסומים אלה מהווים לכאורה עבירות על סעיף 134 לחוק
העונשין (1977), וסעיף 4 לפקודה למניעת טירור (1948). כמו כן
נכתב כי "לעניין זה יובהר כי פירסום כאמור מטיל אחריות פלילית
לא רק על אומרי הדברים אלא גם על מי שפירסם", וכי "חופש
הביטוי אינו ערך מוחלט ושעה שמימושו עלול, בוודאות קרובה,

מסוימים, לקבוע עונש כבד בחוק על קריאה שכזאת, ולדאוג
לאוכפו ברצינות הראויה. יש לציין כי סעיף 138 לחוק העונשין
האומר כי אין לראות מעשה, נאום או פירסום כהמרדה אם מגמתם
להוכיח שהממשלה הוטעתה או טעתה במעשה שעשתה, או להוקיע
טעויות או פגמים בדיני המדינה וסדריה, אומר גם במפורש כי
הדרכים לשינוי ולהוכחה צריכות להיות "דרכים כשרות", הווה
אומר במסגרת החוק.

כמו כן אני תומך בחיקוק החוק (חוק העונשין או ייתכן
חוק איסור הכחשת השואה, התשמ"ו-1986) כך שיאסור שימוש
בסמלים נאצים. חוק דומה קיים בגרמניה. נראה כי המחוקק לא
מצא לנכון לחוקק חוק זה עד עתה משום שחשב כי יהודים
יימנעו משימוש בסמלים נאצים על מנת להעביר מסרים פוליטיים.
החודשים האחרונים של שנת 1995 הוכיחו כי היתה זו תקווה
נכזבת. על המחוקק לומר את דברו בבירור: אין מקום לסמלים
נאציים בתרבות הפוליטית בישראל.

יחד עם זאת, קיים חשש מפני הטלת מגבלות גורפות על חופש
הביטוי. חס וחלילה שכפועל יוצא מהתחושות המסעירות אותנו
היום תהא הגבלה סוחפת של חופש הביטוי וההפגנה. יש להבהיר
כי חופש הביטוי הוא נשמת אפה של הדמוקרטיה. אין דמוקרטיה
ללא חירות ביטוי. חירות ביטוי היא הכלל. הטלת מגבלות על
חירות הביטוי הינה היוצא מן הכלל.

בנידון זה אבקש לסיים בהתייחסות להנחיית היועץ המשפטי
לממשלה לאמצעי התקשורת לאחר רצח רבין שלא לתת במה
לדיווח ישיר של מסיתים המצדיקים את מעשה הרצח שכן הדיווח
עלול להצדיק מעשי רצח נוספים. ועדת העורכים דחתה את פניית
היועץ המשפטי באמרה, כי חובתה של התקשורת לדווח על
כל עניין בעל חשיבות ציבורית, תוך שמירה על כללי האתיקה
המקצועית. הוועדה הביעה תמיהה על עצם פניית היועץ המשפטי
וקראה לו לשקול מחדש את עמדתו.¹² נשיא מועצת העתונות, עו"ד
חיים צדוק, פירסם הודעה ברוח דומה ואמר כי הוא רואה את
פניית היועץ המשפטי כמיותרת. הוא אמר כי עתן חופשי לראיין
כל אדם אשר לדעתו יש לציבור עניין בדבריו, והוסיף וציין כי
עתן לא ישמש פה למסיתים לאלומות.¹³

הנחיות מיכאל בן יאיר לאמצעי התקשורת

ב-8 בנובמבר 1995 הוזהר היועץ המשפטי לממשלה, מיכאל בן
יאיר, את אמצעי התקשורת לאחר ההתנקשות בחיי ראש הממשלה
רבין כי אל להם לקיים ראיונות עם מסיתים ומנאצים ולהימנע
מהבאת ציטוטים של דברי נאצה והסתה בין בעל פה ובין בכתב.
מר בן יאיר ביקש למנוע מתן במה לדיווח ישיר של מסיתים
המצדיקים את מעשה הרצח שכן הדיווח עלול להצדיק מעשי רצח
נוספים.¹⁴ מאוחר יותר הסביר מר בן יאיר כי יש להבחין בין דיווח

או היא פותחת פתח לכך שהשלטון, באמצעות מוסדות החוק והמשפט, יחדרו למלא את הלקונה שהיא מותירה ובמידה רבה אף יוצרת (לדיון נוסף ראו ברק, 1996).

★★★

מאמר זה מבוסס על הרצאה שניתנה בכנס האגודה הישראלית לתקשורת שנערך בתל אביב ב-7 במאי 1997. המחבר מבקש להודות לעורכי הדין אמיר זולטי, נרעם סולברג, אילן בומבך וליאורה חביליו על המסמכים שהמציאו לו.

הערות:

1. ראו, דרך משל, את מאבקו של העתון Times-Picayune מגיו אורלינס בזמן דיווד דיוק אשר ביקש להיבחר למשרת מושל מדינת לואיזיאנה (גיליונות התקופה 20 באוקטובר – 17 בנובמבר 1991).
2. כתבתם של עורד שלום וענת פישביין ב"תל אביב" (28 ביולי 1995). "ידיעות אחרונות" פירסם אף הוא כתבה מקיפה בנושא אולם מציגת הרבה פחות. ענת טל שיר, "הסיפור המזור על חייו ומותו של דיווד רייכמן", ידיעות אחרונות, 14 באפריל 1995, עמ' 12-14.
3. שאול פרץ, "מה מצא הממונה של רבין בעיריית באר שבע", ידיעות אחרונות, המוסף לשבת, 24 בנובמבר 1995, עמ' 24-25.
4. הקוראים מוזמנים לעיין בכתבות החוקר הנוספות של שאול פרץ שהתפרסמו במוסף לשבת של "ידיעות אחרונות": "גמילות הסדים נוסח עיריית צפת", (20 בינואר 1995), עמ' 14-15; "קרן הפריימריס של סגן השר מיכה גולדמן", (24 בפברואר 1995); "צירלי ביטון ועיסקת השותף" (2 ביוני 1995), עמ' 6; "ווינשטיין דואג לחברים" (21 ביולי 1995), עמ' 22. שאול פרץ עזב את "ידיעות אחרונות" לאחר שהעתון סירב לפרסם כתבות אחרות שהתריעו כביכול על שחיתויות. העתון טען כי פעילות הכתב היתה לא אחת "חסרת מעצורים" וכי הכתבות לא היו ראיות לפירסום. לדיון נוסף ראו שאול פרץ, "זכות הציבור לדעת", "מעריב", סופשבוע, 14 בפברואר 1997, עמ' 34-38 ותגובת "ידיעות אחרונות" בעמ' 38.
5. הרצאה בפורום אודות תקשורת וטירור שנערך בחוג לתקשורת, אוניברסיטת חיפה (30 באפריל 1996).
6. כלל נ' רשות השידור (בית המשפט המחוזי, ירושלים, 405/95, 16 בינואר 1996).
7. ת"פ 152/94 מדינת ישראל נ' גיל שרון ואהובה ואנוני (חדרה).
8. עמ"מ 4/96 הרב יצחק גינצבורג נ' שר הביטחון וראש הממשלה (28 במרס 1996).
9. חוקי מדינת ישראל, כרך ה'.
10. עתון רשמי מס. 24, תוספת א' (29 בספטמבר 1948).
11. ת.פ. 827/96 מדינת ישראל נ' אביגדור אסקין (28 במאי 1997).
12. ברוך מאירי, "ועדת העורכים דוחה הגבלות היועץ המשפטי לממשלה", מעריב, 12 בנובמבר 1995, עמ' 17.
13. משה ריינפלד ועת"ם, "נשיא מועצת העתונות: פניית בן יאיר שלא לפרסם דברי הסתה – מיותרת", הארץ, 10 בנובמבר 1995, עמ' 3א.
14. מכתבו של עו"ד אמיר זולטי, עורר בכיר ליועץ המשפטי לממשלה, לעורכי העתונים בנושא אי פירסום התבטאויות המשבחות את רצח ראש הממשלה ושר הביטחון (8 בנובמבר 1995).

לסכן את החיים או את הסדר הציבורי, יינקטו צעדים תקיפים נגד העושים בו שימוש למטרה זו".¹⁹ לא ייפלא כי האיגוד הארצי של העתונאים מיהר למחות על המכתב ולהזהיר מפני השלכותיו על קיום תקשורת חופשית.

למרות שאיני מסכים עם הדרך בה נקט מר בן יאיר ועם נוסח דבריו, אני מסכים עם ההגיון שהינחה את מחשבתו.²⁰ מן הראוי כי אנשי תקשורת יחשכו על תוצאות מעשיהם. התקשורת אינה צריכה לשמש במה למסיתים, קל וחומר בשעה כה קשה כאשר ניתן לחשוב כי המתנקש אינו בגדר "עשב שוטה כוודד" וכי בקרב עמנו ישנם "עשבים שוטים" נוספים המבקשים להביא לחיסול הסכמי אוסלו בעודם באיבם, בטרם הגיעם לכלל מימוש, באמצעות חיסול קברניטי המדינה המנהלים מדיניות שהיא, לדידם, בוגדנית ומסוכנת. איני אומר כי התקשורת צריכה להסתיר דברים או לייפותם. ניתן למסור דיווח לציבור, לממש את זכותו לדעת מבלי לשחק לירי המסיתים ולשמש להם שופר. כך, לשם דוגמה, ניתן לדווח כי יש הנוקטים קללות נוראות כנגד ראש הממשלה מבלי להראות בשידור חי את אסקין ומרעיו מבצעים את ה"פולסא דנורא". תקשורת אחראית היא תקשורת מוסרית. היא חבה את קיומה לדמוקרטיה ואל לה לאפשר את קעקוע הדמוקרטיה בשם זכות הציבור לדעת. את קביעת גבולות זכות הציבור לדעת מן הראוי להשאיר בידי התקשורת אך חשוב להדגיש כי מטרים מסיתים צריכים להיות מוחצנים הן מהגנת עקרון חופש הביטוי והן מהזכות הכוללנית של הציבור לדעת. ניתן לדווח על ההפגנות הסוערות, על הקללות והנאצות מבלי להראות את תמונת הטקס הנורא או את תמונת ראש הממשלה במדי קלגס נאצי. בנוסף, מן הראוי כי לדיווח על התופעות המהרירות הללו יתוּסַף גינוי שאינו משתמע לשתי פנים של אנשי התקשורת מתוקף היותם אורחים אחראים בדמוקרטיה.

חופש הביטוי – עוגן חשוב בדמוקרטיה

במאמר זה ביקשתי לשרטט קווים מנחים להגבלת חופש הביטוי התקשורתי. חופש הביטוי הינו בגדר זכות יסוד, עוגן חשוב בדמוקרטיה. עם זאת אין פירוש הדבר כי יש לעשות בו שימוש בלתי מבוקר. חירות חסרת גבולות תגלוש לאנרכיה ולהפקרות, ובאווירה כזאת תקשה הדמוקרטיה לתפקד ובסופו של דבר אמצעי התקשורת ימצאו עצמם נפגעים. לורד צ'לפונט כתב בשנת 1987 את הדברים הבאים (עמ' 150):

אם עורכי העתונים, ואלה החולשים על תוכניות הרדיו והטלוויזיה שלנו, לא יכירו באחריותם ולא יפעלו בהתאם לכך, אפשר מאוד שימצאו את עצמם עומדים בפני דרישות הולכות וגוברות לוויסות תחיקתי של דיווח על טירור ושל עריכת ראיונות עם טירוריסטים.

ראוי לחזור ולהדגיש: עדיף כי התקשורת תפקח על עצמה ותבקר את פעולותיה. אם לא תעשה כן במידת האחריות הנדרשת הרי

and Alex P. Schmid (eds.), *Terrorism and the Media* (Newbury Park, CA.: Sage), 208-238.

Dworkin, Ronald M. (1977) *Taking Rights Seriously* (London: Duckworth).

Gans, H.J. (1979) *Deciding What's News* (New York: Pantheon Books).

Glasser, Theodore L. (February 1984) 'Objectivity Precludes Responsibility', *The Quill*, 13-16.

Goldstein, Tom (1987) *The News at Any Cost* (New York: Simon and Schuster).

Green, Bill, "Janet World", *The Washington Post* (19 April 1981).

Lambeth, Edmund B. (1992) *Committed Journalism* (Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press).

Meyer, Philip (1987) *Ethical Journalism* (New York: Longman).

Reese, Stephen D. (1990) 'The News Paradigm and the Ideology of Objectivity: A Socialist at the Wall Street Journal', *Critical Studies in Mass Communication*, 7: 390-409.

Scanlon, T. M. (1977) "A Theory of Freedom of Expression," in R. M. Dworkin, (ed.) *The Philosophy of Law* (Oxford: Oxford University Press), 161-162.

Schmid, A.P. (1989) "Terrorism and the Media: The Ethics of Publicity", *Terrorism and Political Violence*, Vol. 1, No. 4: 539-565.

Sick, Gary (1990) "Taking Vows: The Domestication of Policy-Making in Hostage Incidents", in Walter Reich (ed.), *Origins of Terrorism* (New York: Woodrow Wilson Center and Cambridge University Press), 230-244.

Skillen, A. (1982) "Freedom of the Speech", in Keith Graham (ed.), *Contemporary Political Philosophy*, (Cambridge: Cambridge University Press), 139-159.

Winkler, Earl (1996) "The Unbearable Lightness of Moral Principle: Moral Philosophy and Journalistic Ethics", in Valerie Alia et al. (ed.), *Deadlines and Diversity* (Halifax: Fernwood), 12-20.

15. דורון מאירי וטובה צימוקי, "יש סכנה לעוד רצח פוליטי", ידיעות אחרונות, 12 בנובמבר 1995, עמ' 7.

16. מכתבו של עו"ד אילן בומבך ליועץ המשפטי בן יאיר בנושא "חוקיות הוראותיך בעניין פירסום דברי הסתה" (9 בנובמבר 1995).

17. בג"צ 7094/95 האיגוד הארצי של עיתונאי ישראל נ' היועץ המשפטי לממשלה.

18. עוזי פוגלמן, "הודעה מטעם המשיב", בג"צ 7094/95 האיגוד הארצי של עיתונאי ישראל נ' היועץ המשפטי לממשלה (14 בדצמבר 1995).

19. מכתבו של עו"ד אמיר זולטי לעורכי העתונים בנושא אי פירסום התבטאויות המשבחות את רצח ראש הממשלה ושר הביטחון (8 בנובמבר 1995).

20. לדין נוסף ראו הרצאתו של מיכאל בן יאיר, "הביקורת העיתונאית בעין הביקורת", השתלמות משפטנים בזכרון יעקב (10 בספטמבר 1996).

מקורות

אהרן, ברוך "המסורת של חופש הביטוי בישראל ובעיתותיה" (אוקטובר 1996). משפטים, כרך כ"ז, תוברת 2, עמ' 248-223.

כהן-אלמגור, רפאל (1994). גבולות הסובלנות והחירות (ירושלים: נבו).

מיל, ג'ון סטיוארט (תשמ"ו). על החירות (ירושלים: מאגנס).

צילפונט, לורד (1987). "מחיר האהדה", בתוך: בנימין נתניהו (עורך), הטיור: כיצד יוכל המערב לנצח (ת"א: ספריית מעריב), עמ' 148-151.

תקנון האתיקה המקצועית של מועצת העיתונות (1996): תל אביב, מועצת העיתונות בישראל.

Clutterbuck, Richard (1983) *The Media and Political Violence* (London: Macmillan).

Cohen-Almagor, Raphael (June 1996) 'Objective Reporting in the Media: Phantom Rather than Panacea', essay presented in The 12th National Workshop on the Teaching of Ethics in Journalism, Freedom Forum First Amendment Center, Vanderbilt University, Nashville, Tenn.

Cohen-Almagor, Raphael (1996a) "Harm Principle, Offence Principle, and the Skokie Affair", in Steven J. Heyman (ed.), *Controversies in Constitutional Law: Hate Speech and the Constitution* (New York and London: Garland Publishing Inc., Vol. II), 277-294.

Crelinsten, Ronald D. (1992) "Victims' Perspectives", in David L. Paletz